

ЈЕЛЕНА Р. КНЕЖЕВИЋ*

Филозофски факултет

Нови Сад

УДК 316.334.56:316.736

Прегледни рад

Примљен: 01.09.2018

Одобен: 01.10.2018

Страна: 91-102

ГРАД КАО ДРУШТВЕНИ ПРОЦЕС: СОЦИОЛОШКО ЧИТАЊЕ БОГДАНА БОГДАНОВИЋА

Сажетак: Историјски развој градова предмет је социологије града која урбана питања и феномене посматра у социолошком контексту, анализирајући међусобну спрегу утицаја града и друштва. Једно од значајних предмета анализе социологије града јесте настајање првих градова, која ову урбанистичку и архитектонску појаву тумачи у друштвено-историјском оквиру. Богдан Богдановић, архитекта и урбаниста, дао је значајан допринос теоријама урбанизма, сходно томе да се у већини својих писаних дела бавио историјом града. Урбанистичке митологеме, његово дело представљено у овом раду, представљају значајно урбанистичко, али и социолошко штиво јер је, кроз историју града, указао на друштвени процес у контексту њиховог настајања. Пишући о историји настанка града пореди месопотамску и кинеску митологију којима жели да укаже на друштвене околности које су утицале на саму изградњу првих градова. У овом раду желимо да скренемо пажњу на ово Богдановићево дело које је би могло указати на додатни значај и потребу за читањем његових дела у социолошком кључу.

Кључне речи: град, урбанизам, Урбанистичке митологеме, социологија града, Богдан Богдановић

Ево, историја човека градитеља, то је сада пре свега историја градова које гради. Питање је кратко и постављамо га: како се рађа град, како почиње свој живот? (Богдановић 1966: 53).

Схватање и разумевање нама познатог облика града нужно нас води у покушај да схватимо ток његовог настанка и развоја, како у физичком и појавном облику, тако и у друштвеном смислу. Потребно је схватити комплексан процес оснивања градова, сходно томе да “нема сумње да је простор данас постао кључни појам за разумевање многих друштвених процеса” (Пушић, према Вебер 2014: 11). Социолози и географи су истраживали град у тоталу, често изостављајући културолошку, симболичку димензију самог града (Nas, 2011), премда је град најјаснији показатељ друштвене димензије и потребно је испитати њихов међусобни утицај.

---

* jelenaknezevic2810@gmail.com

Читајући Богдановићево дело “Урбанистичке митологеме” у којима он трага за далеким почецима урбанизма, схватамо у којој је мери значајно трагање за пореклом града. Поставља се питање зашто је то значајно за социологију града, како бисмо Богдановићево трагање за пореклом града могли да читамо у социолошком кључу, дајући друштвено тумачење значаја почетку урбанизма. Бродел (Fernand Braudel, 1902-1985) је истицао то да еволуција градова никада није “ендогена појава” која се независно одвија, већ да је она увек “израз друштва које на њу врши притисак, споља или извана” (Бродел, према Вујевић и Петровић 2005: 147). За Вебера (Maximilian Carl Emil Weber, 1864-1920), град представља “историјски оквир унутар ког се дешава друштвена синтеза” (Пушић, према Вебер 2014: 11). Мамфорд (Lewis Mumford, 1895-1990) “проблеми урбанизма придаје све његове културне и историјске димензије, и одбија да га ограничи искључиво на технички оквир” (Шое 1978: 312), што је приступ урбанизму који заузима и сам Богдан Богдановић. Мамфорда занимају “сложени скупови појава у којима град настаје, живи и развија се” и он “трага за суштином и судбином града” (Богдановић 1966: 7). Иако, на самом почетку Урбанистичких митологема, противречи Мамфордовом “биологизму”, ставу да је настајање градова екстензија животињског нагона ка градњи, који се може видети код пчела и мрава. Богдановић указује на то да се настајање градова не може одвојити од еволуције људске мисли, те да је настанак градова повезан са људском мишљу, што више припада друштвеној, не биолошкој сфери (Кулић, 2017). Упркос том критичком отклону од Мамфордовог биологизма, његов урбанистички подухват проучавања настанка првих градова, на трагу је историјских и социолошких идеја блиских Броделу, Веберу, али и Мамфорду, што јасно позиционира Богдановића као аутора који социолошком бављењу градом даје значајан допринос. Његов посебан значај огледа се у савременој визури сходно тренутним урбанистичким анализама која град посматрају не као процес нужно условљен културолошким, друштвеним факторима, већ као готов производ и систем економских токова. Сам Богдановић, пројектујући меморијалне споменике, њихову композицију ускладио је са природом која их окружује и пројектовао је споменике попут праисторијских светилишта, у којима је инкорпорирао симболе и културолошке матрице друштвено-историјског карактера.

Архе града у човеку градитељу

У трагању за правим одговором како настаје град, постоје приступи који говоре да град настаје ради груписања људи због лакшег задовољавања потреба или због економских, религијских, политичких или уговорних разлога. (Пушић, 1997). Може се рећи “да град настаје када се склопи низ нужних предуслова који омогућавају многољудну коегзистенцију. А у питању није један период или догађај већ процес” (Пушић 1997: 147). “Настанак градова био је превасходно друштвени процес, више израз промена у човековом међудејству са његовим ближњима, но у његовом међудејству са средином” (Адамс, према Лампард 1977: 27). Управо нас својим лирским митологемама Богдановић

(у)води кроз процес настанка града, које су урбанистичке и у својој сржи, друштвене. На самом почетку, њега занима “како су људи замишљали своје прве градове, затим како су их градили, како су се сналазили у самим почецима данашње цивилизације” (Богдановић 1966: 7).

Богдановић, позивајући се на Мамфорда и његово интересовање за скупове појава у којима настаје град, говори о почетним видовима процеса који нам говоре о корелацији човек-град. “Да кажемо укратко, интересују нас пре свега далеки почеци урбанизма” (Богдановић 1966: 8). Опет, позивајући се на Мамфорда, Богдановић нам указује на то да је трагање за пореклом града најчешће сведено на археолошко претресање материјалних остатака, упркос томе што је град и пре његовог физичког настанка имао значај који се не може свести искључиво на материјално. Мамфорд је, својим делом “Град у историји”, указао на град као грађевински производ времена осликан и видљив на зградама, споменицима, јавним местима (Поднар, 2009). Богдановић се, у том кључу, позива на Мамфорда, “управо на трагу таквог схваћања града у којем сваки визуални знак свједочи о слојевитости култура које су га градиле (Поднар 2009: 360). “Шта је град? Како је настао? Које су фазе његовог развоја?” (Мамфорд 2006: 5). Овим значајним питањима, којима се Мамфорд студиозно бавио, Богдановић посвећује простор у Урбанистичким митологемама, покушавајући да одговори на њих. За њих, значајно је било указати на то да су градови “најрепрезентативнији „музеји“ историјског трајања” (Пајванчић-Цизељ, 2015: 179), као и о “синтези природног и друштвеног” (Божиловић 2017: 191) које се огледа у грађењу првих градова условљеним друштвеним контекстом.

Оно на шта Богдановић указује, ослањајући се на Мамфорда, јесте значај друштвених феномена и процеса који се јављају пре настанка града или паралелно са његовим настанком: нагон за заједничким животом, номадизам, жеља за устаљивањем, седентаризација, подела рада, доместификација других врста. “Подела рада, раздвајање касти, ратни подухвати, доместификација других врста, установљавање ропства, практикују се у народу мрава милионе година пре но што су сазидани први градови” (Мамфорд, према Богдановић 1966: 10).

Да би дошао до микро наговештаја настанка града, Богдановић говори о историји човекове технике, као и о човековим првобитним апстракцијама и сналажењима. Он наводи да су грађевине кружног облика много више од пуке случајности, већ поседују јасне симболичке представе и значај (Богдановић, 1975). Запажа се да он, као и Бланкар (2003), уочава протоархитектонске форме човековог поигравања простором и доступним ресурсима, којима формира геометријске облике, нарочито круг. “Круг, надаље, не напушта човека градитеља, или обратно” (Богдановић 1966: 14). За Богдановића, рађање толоса представља најстарије кружне архитектонске апстракције, које би могле бити протумачене као човекова градитељска потребу за одбраном, у виду имитације пећине. “Улога пећине значајна је и по томе што је она човеку дала можда први појам о архитектонском простору” (Мамфорд 2006: 10).

Оно што се може увидети јесте сатканост друштвеног и (прото) урбанистичког, које Богдановић показује говоривши нам о првобитним физичким остварењима човека градитеља, у виду круга. “Човек је градитељ од оног трену-

тка када је чин грађења, ма како почетнички био, укрстио са путањама и странпутицама свога мишљења” (Богдановић 1966: 27).

Почетни наговештаји стварања првих градова

Богдановић, говорећи о Градитељима градова или стварању света, позива се на Чајлда (Vere Gordon Childe, 1892 - 1957) и указује на прве наговештаје рађања града, почетну човекову градитељску технику, прекретницу од села ка граду, друштвену организацију, али говори и о самим градитељима. “Почетна металургија, легирање бакра, калаја, антимона, и ливење бронзе, то је револуционарни тренутак у историји људских насеља; то је, рекло би се, прекретница од села ка граду” (Богдановић 1966: 54). Богдановић нам говори о првим специјалистима света – металурзима, где металургија касније рађа читав нови низ нових проналазака али и омогућава нове, самосталне проналаске. Тамо где се у археолошким налазиштима налазе први трагови топљења и легирања метала, управо тамо се долази до првих, најстаријих трагова и наговештаја града.

Већ раније, Богдановић наглашава да је “праисторија човека пре свега историја његове технике” (Богдановић 1966: 12). Најстарији наговештаји града нам говоре о процесу у ком долази до развоја у човековој техници и располагању оруђем. Такође, долази до појаве нових материјала, попут черпича, цигле и угља, који су представљали најзначајнији наговештај блиског града.

Оно што је нужно за разумевање процеса настанка града не крије се само у човековој техници, већ и у самом човеку и његовој друштвеној организацији. За Богдановића (1966), “градови су сложене социјалне средине” јер постају све компликованији, организованији и сачињенији од различитих раса, језика, заната, вештина, каста и култова. Управо на том месту, он нам указује на то да процес настанка града, који изискује одређени еколошки оквир и степен техничке и технолошке развијености, не би био могућ без постојања “најбитнијег повезујућег елемента – обликовања сложеније друштвене структуре” (Пушић 1997: 151).

Када говори о првим градитељима, он се пита да ли су прве грађевине рађене на основу одређеног композиционог поступка и урбанистичких пројеката. Позивајући се на Чајлда, закључује да знања првих градитеља не одговарају данашњем поимању урбанизма, већ магијско – сцијентистичким матрицама, а постериори увиђањима ситуационог плана и апстракцијама које су, увиђањем искористивости простора и доступног материјала који их окружује, преточене у протоархитектонски занат, који Богдановић покушава да докучи из савремене визуре.

Богдановић нам говори о води и граду као корелативним појмовима, где је вода *conditio sine qua non* настанка једног града, чиме указује на то да “цивилизација маршира уз долињски сегмент и низ њега” (Мамфорд 2009:77). “Драма рађања града игра се по правилу до појаса у води” (Богдановић 1966: 78). То поткрепљује чињеницом да је истраживањем Ура, Киша, Обеида или Урука пронађен компактни слој од осам стопа алувијалне глине, коју у тој

мери може нанети једино – вода. Поставља се питање зашто је вода толико значајна. Богдановић нам кроз фузију египатске космологије и магијско-техничких матрица указује да су први неолитски колони тражили (суво) место где крокодил оставља јаје јер је, тако одабрано место, ван домашаја воде. ”Све велике историјске културе, са делимичним изузетком оних издвојених обалских култура у којима је море понекад имало улогу реке, цветале су кроз покрет људи и институција и изума и роба дуж природног пута велике реке” (Мамфорд 2009: 78).

“Градитељски и хидротехнички задаци богова и јунака не испуњавају се до краја самим актом стварања света” (Богдановић 1966: 93). На шта Богдановић покушава да укаже? Подизање градова није последњи стадијум процеса стварања градова, то је процес који траје и не зауставља се само на архитектонској надградњи физичког простора. “Вода је праоце научила да се здружују, јер друкчије је не могу савладати. И помогла им је да се здруже” (Богдановић 1966: 95). Да би град испунио своју сврху, мора постојати и социјална димензија која је фундаментална за његово постојање и на том месту можемо учитати социолошки значај између Богдановићевих редова. Оно што је социолошки релевантно у једној манифестно урбанистичкој митологеми јесте њена латентна друштвена срж, која оправдава то да “историја цивилизације је(сте) и историја градова” [Пушић 1997: 151, курзив додат].

Богдановић истиче да тек са подизањем првих градова почиње и нека врста економске револуције, побољшавање основних услова живљења, друштвене поделе рада, друштвене солидарности, али и друштвених конфликта. “Али, вода је праоце научила и да се затиру, много мудрије и крвавије но што су то дотле умели. Владати водама, и одржати се над њима, то значи и власт над територијама” (Богдановић 1966: 95). У оној мери у којој је вода здружила људе како би је заједно савладали, исто тако се у том друштвеном организовању искристалисала борба за територију која је дошла заједно са сложенијом структуром града. “Друштвена подела, урбана комплексност: сви ови људи морају да остваре динамичан суживот, што истовремено значи стапање у целину, као и јасно наглашавање унутрашњих разлика” (Бланкар 2003: 20).

“Дакле, да би расли број и величина градова, морају постојати не само становништво и простор, већ и одговарајуће способности” (Лампард 1977: 20). Управо социјална димензија јесте кључна у овом аспекту Богдановићевих митологема. Уколико је одређени број људи (праоци) друштвеним организовањем научио да спутава воду, тј. да заједничким радом утиче на физичко окружење, то их је довело до заједничке друштвене организације. Заједничким радом и здруживањем формирали су територију која је је наметала много сложену социјалну организацију па самим тим и диференцијацију и хијерархију.

Појава градова довела је до скупљања многих елемената који су дотад били раштркани и неорганизовани, и тако су на ограниченом простору све компоненте заједнице доведене у стању динамичке напетости и узајамног деловања. Та кохерентност, која је и у оквиру градског зида постала готово обавезна, приб-

лижила је све оне познате елементе протограда – као што су светиште, извор, село, трг, утврђење: сви су они учествовали у општем повећању броја и концентрацији људи, а притом су сами пролазили кроз процес структуралне диференцијације који им је дао облике по којима ћемо их препознати у свим каснијим фазама урбане културе. [Мамфорд 2006: 32]

Стање динамичке напетости узајамног деловања о којима говори Мамфорд јесте оно што је значајно у посматрању процеса настанка града. Након његове материјалне изградње, социјална димензија је та која га употпуњује и граду даје фундаментални *genius loci*. “Воде су савладане, над њима расте свет увелике већ, сложен, технички разноврстан” (Богдановић 1966: 101). Како Мамфорд, тако и Богдановић јасно указују на својеврсно техничко и културолошко надградњу, која је могућа тек постављањем првих темеља самог града. У том смислу, град као урбанистичко-архитектонска конструкција немогућа је без друштвеног аспекта који је нужни исход настанка града.

Друштвене замисли света преточене у архитектонске форме

Богдановић се посвећује и месопотамским зигурама¹, које су представљале извор нагађања њихове сврхе, подједнако колико и њему самом. Водећи се библијским записима, али и историјским митологемама Хипокрита Александријског, Волтера, Пароа и Контноа покушава да проникне у смисао и сврху грађења и постојања зигура.

Аутор покушава да схвати просторну мисао месопотамијског протоградитеља који је сопствене магијско-урбанистичке симболе физички остварио у виду зигура. Богдановић описује зигуре као импозантне грађевине, које су представљале централни мотив унутрашњег градског склопа јер су најчешће биле изграђене на истакнутом месту. “Писани подаци о грађењу месопотамских зигура доста су ретки” (Богдановић 1966: 112). Ипак, на основу оних њему доступних, он нам дочарава сва гледишта њиховог смисла: од оних која су сматрала зигуре симболом хијерархије у месопотамском друштву, оних који их посматрају митолошки, кроз причу о циновима који су (помоћу импозантних зигура) желели да се попну на небо, нагађањима да су оне представљале одмаралишта багдадских калифа или опсерваторије, фунералне грађевине, куле осматрачнице, завршно са гледиштем које зигуре посматра као планине које су град браниле од воде. “Чему је онда могла служити зигура?” (Богдановић 1966: 114).

За Богдановића, ово представљају нагађања, у која не можемо бити сигурни. Оно што за њега јесте знатно интригантније, јесте митологија становника Дворечја, у коју се ова грађевина уплитала, бивајући приказана на печатима, стелама, камен-стаменовима и разним цртежима. “Да ли је зигура »космолошка грађевина«, која сабира знања Месопотамаца о свету у коме жи-

---

¹ “Речено градитељски, зигура је нека врста пирамиде, сачињене од циновских степеница, и тих је степеница бивало три, пет, седам, каткад и више” (Богдановић 1966: 107).

ве? Можда је њена подела на три, пет, седам спратова неки модел замишљене космичке организације?” (Богдановић 1966: 118).

Оно што он износи као закључак јесте да, она сигурно не представља храм, пре постамент за храм. Такође, прави разлику између пирамида и зигура, где је пирамида фунерална грађевина а зигура изричито не. На основу назива појединих зигура, попут Е-ДУР-АН-КИ, што значи “Храм небо и земљу везујући”, Богдановић се пита да ли су оне градитеље подсећале на планине те оне представљају градитељски корелат планине. “Рекли смо, више пута до сада, није баш једноставно уживети се у машту ондашњих људи, а они су је имали довољно, можда на претек. Склони су били да у значајним »колективним представама« пронађу своје идеје, схватања, побуде” (Богдановић 1966: 121). Схвата се да је Богдановић покушавао да уочи друштвени контекст и учита културолошки значај тумачећи магијске симболе ових месопотамских грађевина које су еманирале идеје, веровања и замисли тадашњег мецопотамског друштва.

Схватања и аспирације градње протоурбаниста можемо посматрати као магијско-техничку матрицу коју су, на основу својих колективних представа и осећаја припадности заједници, применили заједничким организовањем у градњи зигура, као омаж сопственим магијским и езотеричним фасцинацијама и друштвено-просторним идејама. Оно што Богдановића фасцинира јесте магијско-техничка страна замисли градње зигура. Њега интересује шта је мотивисало месопотамијске градитеље да нешто апстрактно, мислеће и магијско, базирано на уверењима и колективним представама, преточе у архитектонску форму. За социологе религије, значајан је аспект њихове конкретизације магијске мисли, где се зигуре посматрају као космолошке грађевине, у служби фузије светог и профаног. За социологе града, мистерија сврхе зигуре отвара поље да се савремена мисао рефлектује на мотивацију уређења простора од стране месопотамијске заједнице, која је, претпоставимо, простор замишљала као конкретизацију колективних представа на архитектонске форме. Диркемовски, “Друштво је граду Бог”.

Богдановић, након митологема о зигурама, покушава да конкретизује смисао монументалних грађевина у анимистичком и митолошком контексту. Интересује га, шта је оно што је довело до градитељске, урбанистичке конкретности на основу веровања у мистериозна и узвишена својства градње. Оно што је значајно за социологију града јесте преплитање и снажна међузависност друштва и простора које је постојало и међу протоградитељима света, како их Богдановић назива. Стога, друштво и физички простор и њихова међузависност, нису продукт савременог друштва или савременог града, већ њихов однос сеже у саму историју стварања града. Самим тим, схвата се значај града, не само за његово материјално, археолошко претресање остатака већ у смислу значаја социолошке посвећености проблематизацији и фундаменталне важности града за друштво и, обрнуто, друштва по град.

“Легенде, приче, веровања, митологеме које за свој предмет узимају планине, потичу, сигурно од анимистичког или натуралистичког контекста човекових схватања” (Богдановић 1966: 133). Кренувши од кинеске митологи-

је, којој Богдановић посвећује значајну пажњу, показује нам у којој мери се, већ у најстаријим митолошким представама, човек диви планинама, приносећи им жртве, водећи ратове око њих. “Далеки наш предак приписује планинама моћна и узвишена својства, прибојава их се и нерадо у њих залази, и на многе начине укршта њихово постојање са сопственим убогим бивствовањем” (Богдановић 1966: 133).

Мистерија градитељске материјализације митологема јесте оно што Богдановићу представља огроман подухват, вођен историјским чињеницама о колективним представама и митологији градитељских друштава пре нове ере. “Небо, вода, ватра, ветрови, временски циклуси – све то на овим грађевинама има своје симболичне позиције” (Богдановић 1966: 138). Социолошки је значајно увидети, у којој мери је “град друштвена преломница која има моћ да симболизује културу” (Пушић 1997: 110). Култура друштава која је била базирана на снажним анимистичким и митолошким веровањима се осликала на само формирање градова и грађевина, које су рефлектовале њихову културолошку мисао и испуњавале магијско-техничку функцију.

Ипак, Богдановић упозорава да се са дозом опреза мора стварати дефинитиван став у вези са повезаношћу непосредног магијског дејства на градитељство. Сходно томе да су, у медитеранском простору, превазиђене и заборављене натуралистичке и анимистичке представе о свету, које су прерасле “границе »архаичког« менталитета. Зашло се увелико већ у свет рационалистичких спекулација” (Богдановић 1966: 140).

Оно што га на крају интригира, јесте постојање степенстих пирамида у Старој Америци, што га наводи да се запита о њиховој сличности са грађевинама у Сумери и југоисточној Азији, што потврђује подједнака заинтригираност теоретичара. “Изгледа, ови аутори проналазе да човек од искони носи у себи неке метафизичке фигурације, или њихове моделе, па из ових невидљивих модела у нама расту и градитељски облици архитектуре коју гради-мо” (Богдановић 1966: 142).

На крају, он закључује да постоји могућност да су и у Старој Америци постојала анимистичка, преградитељска веровања о космичкој планини која су са собом понели стари досељеници и за њих пронашли одговарајуће магијско-техничке матрице.

За сада су антрополошки и лингвистички докази за ову теорију углавном већ постављени. А ако се ускоро поставе и археолошки докази, животни ланац приче о зигури завршава се - не сувише фантастично, ни претерано романтично, али чврсто. А дотле, најбоље је тајну оставити на миру, јер и тајне имају права на живот, бар до чињеница које им живот не праштају. [Богдановић, 1966: 147]

Упоређујући кинеску митологију са месопотамијском, уочава одређену наивност месопотамијске митологије, увидевши да кинеска митологија представља знатно сложенији систем уређених веровања, норми, рационализације

и правилности. Он истиче тешкоћу урбанистичких подухвата у Кини, изазваном неповољним географским положајем Кине. “Кинези, као ретко обдарен технички свет не расипају своје митолошке слике у детињаста размишљања о томе како се свет рађа” (Богдановић 1966: 154). За Кинезе, “смисао митских подухвата није стварање света одједном и напречац, у тренутку, већ је њихов смисао у организацији света” (Богдановић 1966: 154). За њих, изградња света није само пуки чин урбанизације физичког окружења, већ представља комплексан чин испреплетен моралним, социјалним, временским и нумеричким координатама. За социологе града, социјална координата је најзначајнија јер је фундаментално начело кинеског градитељства, у својој сржи, друштвено и рефлектује њихово “урбанистичко” организовање физичког окружења које одражава њихове културне симболе, веровања и колективне представе.

Подједнако значајним чини се схватање организованости и хармонизације друштвене стварности у Кини, која се постиже друштвеном поделом рада и уређењем друштвених норми и правилности. “Неки је оружар и топионичар. Неки је грнчар. Најзад, да би се коначно успоставиле границе Кине, то јест да би се свет у целини усталио, један од првих хероја креће на крајњи запад. Други иде до истока, и тако редом” (Богдановић 1966: 158).

Следећи значајан аспект јесте висока технизираност кинеске митологије, која располаже сложеним и интелигентним магијско-техничким и магијско-урбанистичким матрицама. “Чак и овако ужурбано сажета, кинеска митологија показује особине »мистичког позитивизма«, а тај се није могао развити без многих техничких знања, и равијених апстракција” (Богдановић 1966: 162). За Кинезе, религија је нека врста преурбане соправивенце, она је натурастичка и нарушавање поретка ремети законе поретка, који се успоставља знањем. “Град је утврђена митолошка слика, из њега се и полази у организовање света” (Богдановић 1966: 162). Услови који су допринели урбанизацији у Кини могу се систематизовати као: “природни услови, одговарајућа државна организација и подела рада” (Пушић 1997: 158). Оно што је за Богдановића најзначајније, и што је социолошки значајно, јесу државна организација, друштвена подела рада и друштвена стратификација у Кини, које су уређене снажним магијско-религијским пројекцијама виших принципа.

“За кинеска схватања о граду, и за њихове урбанистичке поступке у даној давнини битно је то што се у помоћ призивају много више но другде принципи, бројеви и симболи” (Богдановић 1966: 172). Оно значајно за социологију града јесте ритуална урбанизованост кинеског друштва, која је прожета друштвеним поимањима света, магијско-религијским принципима и правилима по којима он треба да буде изграђен, како би их еманирао. Већ поменуто, за њих град представља утврђену митолошку слику из које произилази организовање света, што нам говори о снажном међудејству друштвеног и урбанистичког и културног идентитета њихових градова. “Ако се, дакле, прихвати да град не постоји сам за себе већ да је суштински повезан са конкретним друштвом, тада се лакше отварају врата његовом социолошком разумевању” (Пушић 1997: 107).

Закључак

Изучавањем настанка првих градова уочавамо на који начин се друштво развијало и са којим се проблемима суочавало. Такође, градови представљају основу за развијање савременог друштва и представљају најјаснији показатељ промене неког друштва (Пушић, 1997). “Повезаност града и друштва непорецива је. Та веза је дубока, историјска и суштинска” (Пушић 1997: 15).

Богдан Богдановић, Урбанистичким митологемама, нуди нам своје виђење града, његовог настанка и рађања. Он нам даје сопствену перспективу настанка урбанизма, помешану са историјским митологемама, којима нам отвара прозор у двориште рађања првих градова. Зашто су “Урбанистичке митологеме” значајне за социологију, првенствено за Социологију града? “Када је у питању град онда његово историјско осветљавање може да долази из веома много праваца. Социологију града првенствено интересују друштвени токови сред којих се обликовао његов друштвени садржај, али и материјални трагови из којих се читају прве две околности” (Пушић 1997: 151).

Богдановић нам својим историјским, лирским и митологијским приступом нарацији о рађању града говори о томе на који начин је човек протоурбанистички уредио физички простор и тиме га друштвено произвео и уобличио. Између друштвеног и физичког простора постоји кључна међузависност, с обзиром на то да је социјална димензија та која нам говори о било ком историјском граду као и о било ком садашњем. Богдановићево дело конкретније указује на то да су за развијање првих градова биле потребне, пре свега, јасне друштвене околности: „одређен (подразумева се повољан) еколошки оквир, популација, одређена друштвена организација и одређен степен технолошке развијености” (Пушић 1997: 149).

Град је пројекција конкретног друштва. Зато је изграђени град простор истовремено и начин бивствовања, заједничког живота и мишљења. Просторне фигуре, социјалне структуре и менталне форме повезане су и на извештан начин упућују једне на друге у одређеном културном јединству, у одређеном начину битисања, на истом месту и у истом времену [Бланкар, 2003: 5]

На основу материјалних остатака можемо да утврдимо навике људи кроз историју, њихово усавршавање оруђа, уређење простора, уметничке апстракције којима су исцртавали простор, начин протоурбанистичког грађења и то је оно што се, читајући Богдановићево дело, јасно уочава. “Другим речима, урбане средине представљају симболичке и просторне манифестације ширих друштвених сила” (Гиденс 2007: 590).

Богдановић нам својим неконвенционалним приступом рађања града не указује (само) на материјалне остатке првих градова, које би се историјски могли представити у низ временски наслаганих чињеница. Он се бави техничко-магијским апстракцијама првог протоурбанистичког градитеља, његовим првим замислима простора, његовим првим сналажењима, али и

значајношћу друштвених процеса који су условљени рађањем града: друштвеном стратификацијом и хијерархијом, друштвеном поделом рада, друштвеном солидарношћу, али и конфликтима. Упркос значају друштвене организације, друштвена подела рада јесте оно што је довело до прекретнице од села ка граду, након којих је дошло до фундаменталних друштвених последица: друштвене хијерархије и стратификације. “Ниједан град не би се могао догодити да није постојао и одређен-довољан степен технолошке еволуције” (Пушић 1997: 150). Управо тај аспект Богдановићевог посматрања града представља значајно поље за социологе града, где социолошки можемо увидети друштвени значај урбанистичких митологема.

Подједнако је значајан културолошки аспект на који нам он указује, сходно томе да увиђамо да су први градитељи полазили од сопствених културних оквира, базираних на снажним митолошким и анимистичким представама о свету, које су материјализовали у градитељске форме. У том смислу, преплитање града, друштва и културе јесте оно што је кључно за разумевање настанка и корена урбанизма. “Веза између културе и града је есенцијална. Мада је град велико друштвено средиште кроз које пролази културна резултанта једног друштва, није га могуће разумети уколико се не познају појединачни елементи који чине културу тог истог друштва” (Пушић 1997: 108). Сам акт/ритуал грађења у Кини, која представља градитељски куриозитет за Богдановића, говори нам о снажном утицају колективних представа, магијских веровања и друштвеног уређења које је имало пресудан утицај на њихове урбане манифестације чисто друштвених обележја и сила.

“Мит и митологеме Богдановић посматра историјски и труди се да их објасни. Пратећи митологеме о грађењу и настајању првих градова евидентна су два утицаја: утицај представа о свету на саме градове, и утицај техничког развитка човека и развитка града на саму митологију” (Пајевић 1968: 262).

Баш зато, Урбанистичке митологеме представљају једно значајно урбанистичко, историјско и надасве социолошко дело, које нам указује на који начин кроз историју градова можемо учитати развој друштвених процеса и увидети друштвене токове који су текли путем рађања првих градова. Историја људске технике у далеким почевима урбанизма указује нам на значај друштвеног за настајање и развој градова, као физички оквир за друштвену надградњу, која је фундаментална. Историја градова јесте историја друштава која су сачинила историју градова. Управо због тога, за социологију града, “град представља друштвени феномен. Проучавањем тог феномена, проучава се промена друштва у простору и времену” (Пушић 1997: 30).

Литература:

1. Bogdanović, B. (1966). *Urbanističke mitologeme*. Beograd: Biblioteka Zodijak.
2. Bogdanović, B. (1975). *Symbols in the city and the city as symbol*. Athens Center of Ekistics. Vol. 39, No. 232 (MARCH 1975), pp. 140-146.
<http://www.jstor.org/stable/43618476>

3. Božilović, J. (2017). *Urbano građanstvo: koncept i praksa*. Beograd: Filozofski fakultet (doktorska disertacija).
4. Blankar, P. (2003). *Kroz istoriju grada do novog društva*. Beograd: Magna Agenda.
5. Brodel, F. (2005). Originalnost zapadnih gradova. U: Vujović, Sreten, Petrović, Mina *Urbana sociologija*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd: 139–151.
6. Veber, M. (2014). *Grad*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
7. Gidens. E. (2007). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
8. Kulić, V. (2017). Bogdan Bogdanović and the Search for a Meaningful City. Birkhäuser: *Re-Humanizing Architecture: New Forms of Community, 1950-1970*, str. 199-210.
9. Lampard, E. (1977). “Istorijski aspekti urbanizacije”, u *Kultura : časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, str. 18-55.
10. Mamford, L. (2006). *Grad u istoriji*. Beograd: Book - Marso.
11. Mamford, L (2009). *Tehnika i civilizacija*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
12. Nas, Peter. J.M. (2011). *Cities Full of Symbols A Theory of Urban Space and Culture*. Leiden University Press.
<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/21402/file345884.pdf?sequence=1>
13. Pajević, V. (1968). *Urbanizam: Urbanističke mitologeme – prikaz*. Beograd: *Kultura : časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, broj 2/3.
14. Pajvančić-Cizelj, A. (2015). *Koncept globalnog grada kao pristup razumevanju savremenih obrazaca urbanizacije i globalizacije*. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu: doktorska disertacija.
15. Podnar, I. (2009). *Zagrebački trgovi kao urbani identitetski sustavi*. Zagreb: *Prostor, znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*.
16. Pušić, Lj. (1997). *Grad, društvo, prostor*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
17. Šoe, Fransoa. (1978). *Urbanizam, utopija i stvarnost*. Beograd: Građevinska knjiga.

CITY AS A URBAN PROCESS: SOCIOLOGICAL READING OF BOGDAN BOGDANOVIĆ

Summary: Urban sociology studies historical development of the cities in the sociological context, analyzing interconnection between urban environment and society. One of the main topics in urban sociology is the formation of the first cities, examining this phenomenon in social-historical context. Bogdan Bogdanović, an architect and urbanist, made a significant contribution to the theories of urbanism. In most of his publication, he considered the history of the cities.

Urbanistic Mythologems, his book presented in this paper, represents important urbanistic and sociological work. Writing about history of the city, he compares M and Chinese mythology in order to emphasize social predictors which have influenced rising of the first cities. In this paper we want to emphasize the significance of Bogdanović's work and to discuss a need for reading his work in sociological key.

Key words: *city, urbanism, Urbanistic Mythologems, urban sociology, Bogdan Bogdanović*